

Kaupunki- ja väestöhistorian viehätys

Tutustuin akateemikko Eino Jutikkalaan (1907–2006) lähemmin, kun minut valittiin kansainvälisen kaupunkihistoriallisen komission (*Commission internationale pour l'histoire des villes/International Committee for the History of towns*) Suomen edustajaksi Jutikkalan jälkeen vuonna 1982.

Kaupunkien tutkimus osoittautui Jutikkalan ja minun yhteiseksi kiinnostuksen kohteeksi niin tutkimuksissa, kansainvälisessä toiminnassa kuin historiallisten kartastojen laadinnassa. Olin 1970-luvulla siirtynyt tutkimaan eurooppalaisten kaupunkien infrastruktuuria ja innovaatioita. Tarvitsin laajempia näkökulmia tehtyäni sisäasianministeriössä ja valtioneuvoston kanslian suunniteluosastolla tutkimusta palveluiden sijoittumisesta erityyppisiin keskuksiin. Mielenkiintoni suuntautui talous- ja sosiaalihin historiaan sekä kaupunkien väestö- ja elinkeinorakenteisiin. Jutikkalan tutkimuksista tulivat tutuiksi *Suomen kaupunkilaitoksen historia*, *Uuden ajan taloushistoria* sekä Turun ja Tampereen kaupunkien historiat. Jutikkala mieltä käyttämiini tilastoihin toimiessaan lausunnonantajana projektini julkaisussa *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä*, osat 1–3 (1992).

Minulla oli ilo haastatella Jutikkalaa hänen kansainvälisistä tutkimus- ja kongressimatkoistaan *Suomen tieteen historiaa* varten. Jutikkala teki aktiivisen elämänuransa aikana 43 ulkomaanmatkaa, joista valtaosa oli tutkimusmatkoja Ruotsin valtionarkistoon. 1930-luvun lopulta lähtien hän osallistui aktiivisesti pohjoismaisiin historiantutkijoiden kongresseihin ja 1950-luvulla pohjoismaiden historian oppikirjojen tarkistustyöhön virheellisten tai halventavien tietojen poistamiseksi naapurimaiden oppikirjoista. Toisen maailmansodan jälkeen Ruotsin-suunta tuli entistä tärkeämmäksi, kun valuutta oli tiukoilla ja miiinoitettu Itämeri esti pidemmälle suuntautuneet tutkimusmatkat. Vuonna 1965 ilmestyi Jutikkalan teos *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*, jossa hän toi esiin ”Pohjoismaisen yhteiskunnan

Eino Jutikkala 1970-luvulla. Kuva: Marjatta Hietala.

ikäkkäitä pohjakerroksia”. Hänen kirjoittamaansa *Suomen talonpojan historiaa* (1942, 1958) on kuvattu tärkeäksi kansallisen identiteetin rakennuspuuksi ja talonpoikaa pohjoismaisen demokratian puolustajaksi.

Kansainvälisen kartasto-projektin idea liittyi kansainvälisen kaupunkihistoriallisen komission työhön kansainvälisen historiatieteen maailmanjärjestön alaisuudessa (CISH). Kartastoprojekti syntyi saksalaisten professorien Edith Ennenin ja Heinz Stoobin ideasta laatia ennen muuta nuoremmalle sukupolvelle historiallisia kartastoja toisessa maailmansodassa tuhoutuneista eurooppalaisista kaupungeista. Kartastojen laatimiseen luotiin yhteiset kriteerit, jotka mahdollistivat vertailun. Kaikkiaan on julkaistu yli 400 kartastoa eri maista. Kartografiasta kiinnostunut Jutikkala oli innolla mukana. Hänet kutsuttiin kansainvälisen kaupunkihistoriallisen komission jäseneksi vuonna 1968. Hän ehti olla jäsenenä 1980-luvun alkuun

saakka, jonka jälkeen hänet valittiin komission kunniajäseneksi. Vuonna 1977 ilmestyivät Jutikkalan toimittamat Porvoon ja Turun historialliset kartastot. Ruotsista laadittiin Uppsalan ja Falunin, Tanskasta Riben, Køgen ja Stegen sekä Islannista Reykjavikin kartastot.

Komission uutena jäsenenä (1982) jatkoin Jutikkalan työtä ja sain akateemikon innostumaan vielä yhden kartaston julkaisemisesta. Laadimmekin yhdessä Kokkolan kaupungin kartaston, joka valmistui vuonna 1990 (*Scandinavian Atlas of Historic Towns, New Series No 1, Finland*). Mielenkiintoisinta Kokkolan historiallisessa kartastossa olivat eri ammatinharjoittajien asuinpaikat vuosina 1755 ja 1938 sekä palkollisten määrät eri tontinomistajien palveluksessa. Kartaston valmistumista juhliittiin illallisin Jutikkalan kodissa Merikadulla Helsingissä. Jutikkalalla oli tapana kirjoittaa paikkakortteihin kunkin illallisvieraan nimi siten, että kirjaimet oli sotkettu. Kesti hetken ennen kuin kaikki vieraat löysivät paikkansa.

Ikimuistettava oli yhteisesti järjestämämme Kansainvälisen kaupunkihistoriallisen komission kokous Hanasaassa vuonna 1987. Teimme päivaretket Suomenlinnaan, Porvooseen ja Haminaan. Hamina on harvoja Villanovan tavoin suunniteltuja ympyräkaupunkeja. Suunnittelimme tarkoin matkareitin Porvoossa ja Haminassa. Jutikkala lasi minuutin tarkkuudella matkan Porvoon keskiaikaisesta kirkosta torille ja valleille. Erimielisyyttä syntyi vain tielinjauksesta. Akateemikon mukaan yhdyskadun piti kulkea vanhasta kaupungista Haminaan johtavalle moottoritiele. Ongelma ratkesi, kun hän kertoi käyttäneensä vuonna 1948 painettua karttaa! Yhteinen kongressimme oli mieleenpainuva, sillä kuutta vuotta myöhemmin Jutikkala kirjoitti ystäväkirjaani runon *Marjatan laulu*, jonka neljäs säkeistö kuului:

Kas, mikä kajastus päälläsi päilyy
Suomella komission jäsenyys säilyy,
Marjatta edustaa.
Vilfan, Birgitta, Wolff sekä Riis
Marjatan kutsusta saavat siis
katsella Haminaa

Kun komission 5-vuotiseksi (1995–2000) tutkimusteemaksi valittiin kaupunkien tuhot ja jälleenkäytännön rakentaminen, Jutikkala kirjoitti artikkelin ”Great Fires of Finnish Cities” Martin Körnerin toimitta-

maan kolmiosaisen teokseen *Destruction and Reconstruction of towns/Stadtzerstörung und Wiederaufbau/Destruction et reconstruction des villes* (1999). Jutikkala totesi suomalaisten kaupunkien palaneen vähintään kerran elinkaarensa aikana, mutta nousseen aina tuhkasta. Dramaattisimpia olivat yhdentoista suomalaisen kaupungin tulipalot 1800-luvun alussa, näiden joukossa Oulu vuonna 1822 ja Turku vuonna 1827. Häntä kiinnosti ennen muuta tuhosta selviytyminen, tonttien uusjako ja asemakaavamuutokset. Jutikkala oli kirjoitustyylin mestari, mistä esimerkkinä on teos *Kuolemallan on aina syynsä* (1987). Sen sijaan puhelinkeskustelumme päättyivät hämmästykseksi ilman toivoksia. Sanottuaan asiansa tai kiitoksensa lähettämästäni postikortista Jutikkala sulki puhelimen. Neljäkymmentä vuotta sitten juuri puhumaan opinut tyttäremme kertoi minulle: ”Jutikka soitti.”

Vuonna 2000 sain vieraakseni kotiimme kaksi akateemikkoo, Jutikkalan ja ruotsalaisen Erik Lönnrothin, sekä professorit Birgitta Erikssonin ja Aira Kemiläisen. Saimme kuulla pelokkaista tunnelmista ”vierailta mailla” maailmanhistorian käännekohtissa. Kun Jutikkala oli palaamassa laullalla Kööpenhaminasta Malmöön pohjoismaisesta historian tutkijoiden kokouksesta, sataman valot sammutettiin. Saksa oli hyökännyt Puolaan. Muidenkaan kokemukset eivät olleet sen valoisampia.

Jutikkala oli kuuluisa säästäväisyydestään. Kun historian laitos muutti Porthaniasta Heimolan rakennukseen, olivat historian laitoksen käyttövarat minimissään. Tiedekuntasiihteeri Ilkka Huovion onnistui kaksinkertaistaa varat, mutta silloinkin budjetti oli varsin pieni. Rahaa ei riittänyt tuhlattavaksi yksityiselämässäkään. Jutikkala käytti julkista liikennettä ja käveli kaikki mahdolliset kaupunkimatkat. Tämä osaltaan tuotti 22 miljoonan euron lahjoituksen Suomalaiselle Tiedekatemi-alle.

MARJATTA HIETALA

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston yleisen historian professori (emerita).